

ЂОРЂЕ БУБАЛО (Београд)

ΡΑΔΟΣΘΛΑΒΟΣ ΣΑΜΠΙΑΣ — ΡΑΔΟΣЛАВ САБЉА

У служби византијских царева Андроника IV и Јована VII налазио се и српски властелин Ραδοσθλάβος Σάμπιας. Један српски запис на препису из XV века повеље цара Андроника IV Радославу (1378) открива да је његов придевак или породично име био *Сабља*. Облици Σάμπιας у грчким документима и Sabyai у једном турском настали су транскрибовањем српског *Сабља* / *Сабја*.

Откако је манастир Св. Павла крајем XIV века обновљен трудом Герасима (Радоње) Бранковића и Антонија Багаша, двојице Срба племенитог рода, о чему је цењени јубилар својим истраживањима пресудно унапредио наша знања,¹ на Атосу је заживела још једна српска монашка обитељ. Српски одељак светопавловског архива сведочи о томе да је ново монашко уточиште обезбедило постојан напредак захваљујући сталној бризи и материјалној подршци Срба, од обичних грађана или свештеника до владарске породице Бранковић, као најиздашније.² Међутим, и они српски великаши и властела који су након нагле осеке српске власти остали у византијским деловима некадашње Душанове државе, прихвативши византијске обичаје и културу, нису заборавили своје порекло. Тако су манастир Св. Павла помагали, издавши о томе исправе на грчком језику, Никола Балдовин Багаш,³ потомак српске властеоске породице Багаша, и извесни Ραδοσθλάβος Σάμπιας.⁴

¹ Г. *Субојић*, *Обнова манастира Светог Павла у XIV веку*, ЗРВИ 22 (1983) 207–258 (=Субојић, *Обнова*). Историји Светог Павла посвећени су и следећи радови: Манастир Богородице Месонисиотисе, ЗРВИ 26 (1987) 125–171; Манастир Светог Павла, Казивања о Светој Гори, Београд 1995, 114–142.

² Д. *Синдик*, *Српске повеље у светогорском манастиру Светог Павла, Мешовита грађа* (Miscellanea) 6 (1978) 181–205 (=Синдик, *Српске повеље*).

³ А. П. *Каждан*, *Два поздневизантијских акта из собрания П. И. Севастьянова, Византијски временник* 2/27 (1949) 317–320; *St. Binon*, *Les origines légendaires et l'histoire de Xéropotamou et de Saint-Paul de l'Athos*, Louvain 1942, 265–268 (=Binon, *Xéropotamou et Saint-Paul*); К. *Chryssochoidis*, *Ἱερά Μονή Ἀγίου Παύλου. Κατάλογος τοῦ Ἀρχείου*, ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ 4 (1981) 274–276, № 25 (=Chryssochoidis, *Κατάλογος*); Г. *Субојић*, *Манастир Богородице Месонисиотисе*, ЗРВИ 26 (1987) 125–171; *F. Kotzageorgis*, *Η αθωνική μονή Ἀγίου Παύλου κατὰ τὴν οθωμανική περίοδο*, Thessaloniki 2002, 152–155 (=Kotzageorgis, *Η αθωνική μονή Ἀγίου Παύλου*). Уп. и његову повељу манастиру Богородице Месонисиотисе (*Синдик*, *Српске повеље*, 186–187, № 1).

⁴ Основни подаци у PLP 10, № 24781.

Овај други одавно је запажен у историјској науци на основу података из неколико грчких исправа архива манастира Св. Павла. Он је 1. јуна 1405. године, уз допуштење цара Јована VII и посредовање свога духовника и игумана светопавловског Антонија Багаша, поклонио овоме манастиру половину своја два села у Каламарији, Аврамита и Неохориона,⁵ која му је још 1378. потврдио као наследну пронију цар Андроник IV.⁶ Другу половину речених селâ имали су држати за свога живота Радослављеви синови Ласкарис и Дука, а након њихове смрти села су у целости прелазила у власништво манастира. Истог месеца, на захтев игумана Антонија, цар Јован VII потврдио је Радослављев дар.⁷ Цар Јован VII је, на молбу Светопављана, простагом издатом октобра 1406. поново потврдио, након смрти Радослава и игумана Антонија, права манастира на поклоњене поседе,⁸ а затим и деспот Андроник Палеолог, управник Солуна, септембра 1419.⁹

Како су већ исправно претпоставили Франц Делгер и Георгије Острогорски,¹⁰ Радослављева породица стекла је поседе у залеђу Свете горе највероватније за Душанове владавине, а у византијској служби нашла се након византијске реокупације Серске области. О томе посредно говори повеља коју Радославу издаје цар Андроник IV 1378, а сасвим изричито повеља Јована VII из 1405, у којој га цар ословљава *дворанином царсѣва ми*.¹¹ Радослављево српско порекло истицано је без разлике и у доцнијој литератури, разуме се, с обзиром на име, блиске везе с Антонијем Багашем, географски положај поседа и чињеницу да их је за спас своје душе поклонио манастиру Св. Павла.

Чини се да су се истраживачи задовољили овим доказима као довољним не улазећи у порекло и могуће значење Радослављевог породичног имена или придевка. При томе треба имати у виду да се за Радослава зна на основу грчких извора, у којима је наведен као *Ῥαδοσθλάβος Σάμπιας* (Σάμπιας ο Ῥαδο-

⁵ Binon, Xéropotamou et Saint-Paul, 278–281, № 19; *Chrysochoidis*, Κατάλογος, 276–277, № 27, 27α, 27β. У архиву манастира Светог Павла чувају се оригинал, препис из XV века и препис који је сачинио игуман Светог Павла Серафим 6. децембра 1922. О поклоњеним селима cf. J. Lefort, Villages de Macédoine 1. La Chalcidique occidentale, Paris 1982, 25–26, 108–110 (=Lefort, Villages de Macédoine); *Kotzageorgis*, Η αθωνική μονή Αγίου Παύλου, 69, 72–75.

⁶ Binon, Xéropotamou et Saint-Paul, 263–265, № 8; F. Dölger, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges, München 1948, 48–49, № 11 (=Dölger, Schatzkammern); *Chrysochoidis*, Κατάλογος, 255–256, № 2, 2α. У архиву Св. Павла чувају се оштећени оригинал и препис из XV века.

⁷ Binon, Xéropotamou et Saint-Paul, 284–286, № 20; A. П. Каждан, нав. дело, 314–315; *Chrysochoidis*, Κατάλογος, 256, № 3, 3α. У архиву Св. Павла чувају се оригинал и препис из XV века.

⁸ Binon, Xéropotamou et Saint-Paul, 286–287, № 21; Dölger, Schatzkammern, 119–120, № 42; *Chrysochoidis*, Κατάλογος, 259, № 4, 4α. У архиву Св. Павла чувају се преписи из XV и XX века.

⁹ Binon, Xéropotamou et Saint-Paul, 292–293, № 27 (приписује је деспоту Јовану VIII); Dölger, Schatzkammern, 86–87, № 31; *Chrysochoidis*, Κατάλογος, 261, № 8, 8α. У архиву Св. Павла чувају се оригинал и препис из XX века.

¹⁰ Dölger, Schatzkammern, 48–49, № 11; Г. Острогорски, Пронија. Прилог историји феудализма у Византији и у јужнословенским земљама, Посебна издања Византолошког института САН 1, Београд 1951, 86.

¹¹ Хеленизација Радослављеве породице огледа се и у именима која је дао својим синовима — Дука и Ласкарис.

σθλάβος; Ῥαδοσθλάβου του Σάμπια) или просто Σάμπιας (у оризми из 1419. само тако!).¹² Према грчком предлошку, дакле, његов се придевак пише и у научним делима, и то: посредством латиничне транслитерације — *Sampias*,¹³ у делима на српском језику то је давало облик *Самџија*,¹⁴ или чак *Шамџија*;¹⁵ или неком врстом фонетске транскрипције — *Сабија*.¹⁶

Године 1979. објављен је један турски документ из манастира Св. Павла у којем је дестинатар наведен као *Sabyai*,¹⁷ с правом, чини ми се, идентификован у научним круговима с Радославом из грчких аката. Мишљења су, међутим, остала подељена међу османистима око тога је ли посредни аутентичан документ или фалсификат.¹⁸ У питању је документ којим је 1386. године султан Мурат I потврдио исправу свога оца Орхана и поклонио дестинатару села Агати и Антигониа. Занимљиво је истаћи да се село Антигониа граничило на југу са Аврамитима, једним од два села која је Радослав поклонио Св. Павлу.¹⁹ Уколико је документ заиста аутентичан, то би значило да је Радослав прихватио турску власт у време прве владавине Османлија Светом гором и њеним залеђем (1383–1403),²⁰ а да се након повратка Византинаца обрео у служби цара Јована VII.

Но, било да је документ фалсификован или не, извесно је да се у њему као дестинатар наводи Ῥαδοσθλάβος Σάμπιας — Сабја, у турској транскрипцији. Научници који су се бавили овим документом задржали су приликом именовања дестинатара уобичајену транслитерацију грчког облика његовог придевка — *Sampias*.²¹ Међутим, подстакнути свакако турском варијантом Радослављевог придевка, Н. Белдичеану и И. Белдичеану-Штајнер први су поставили проблем стварног значења и порекла придевка *Sabya-i*. Понуђено решење указивало је на то да је у питању реч словенског порекла и да представља партицип презента глагола **сџпати** — спати, спавати!²²

¹² Видети нап. 4–8.

¹³ *Binon*, Héropotamou et Saint-Paul, 190–191, 263–265, 278–287; *Lefort*, Villages de Macédoine, 25, 108.

¹⁴ *Г. Осџрогорски*, нав. дело, 86–87, 92.

¹⁵ *С. Мешановић*, Јован VII Палеолог, Посебна издања Византолошког института САНУ 20, Београд 1996, 116, 119–121.

¹⁶ *Субоџић*, Обнова, 243–244; *C. Pavlikianov*, The Medieval Aristocracy on Mount Athos, Sofia 2001, 118–119.

¹⁷ *V. Boškov*, Jedan originalan nišan Murata I iz 1386. godine u manastiru Svetog Pavla na Svetoj Gori, Prilozi za orijentalnu filologiju 27/1977 (1979) 225–246.

¹⁸ *N. Beldiceanu — I. Beldiceanu-Steinherr*, Un faux document ottoman concernant Radoslav Sampias, Turcica 12 (1980) 161–168; *H.-G. Majer*, Some Remarks on the Document of Murad I from the Monastery of St Paul on Mount Athos (1386), Ο Ἄθως στους 14^ο–16^ο αιώνες, Αθωνικά Σύμμεικτα 4, Αθήνα 1997, 33–39; *Α. Φοῦιη*, Света Гора и Хиландар у Османском царству (XV–XVII век), Београд 2000, 24; *Kotzageorgis*, Η αθωνική μονή Αγίου Παύλου, 69–72.

¹⁹ Cf. *Lefort*, Villages de Macédoine, 26–27, 30–33, carte 10.

²⁰ Уп. *Α. Φοῦιη*, нав. дело, 24–26.

²¹ Видети нап. 18. *Сабјас* код *Φοῦιη*, нав. место. *E. Zachariadou*, Some Remarks about Dedications to Monasteries in the late 14th Century, Ο Ἄθως στους 14^ο–16^ο αιώνες, Αθωνικά Σύμμεικτα 4, Αθήνα 1997, 31, п. 18, користи облик *Sambia*.

²² *N. Beldiceanu — I. Beldiceanu-Steinherr*, op. cit. 163.

Мислим да је решавање питања у наведеном случају било усмерено у добром правцу, ка словенском пореклу, али да се у крајњем исходу залутало. Решење је заправо далеко једноставније и чини се да је све време стајало надохват руке. Наиме, препис из XV века повеље Андроника IV Радославу (1378) носи на себи српски запис, на белини испод текста, следеће садржине: † **ПРЪВИ ХРИСОВЪЛЪ РАДОСАВА САБЛѦ**.²³ Места недоумици нема: Радослављев придевак или породично име је Сабља — назив за једну врсту хладног оружја. У српским изворима јавља се у две варијанте: **САБЛА** и **САБИНА**,²⁴ еквиваленти у латиничкој грађи су им *sabla* и *sabia*.²⁵ Отуда је лако објаснити и грчку транскрипцију Σάμπιας, са словном групом μπ, која има гласовну вредност б, и турски облик *Sabya*, који се вероватно такође ослања на српски предлогак.

Узгред, само оружје и термин којим се обележава стигли су с истока, Србима пренети по свој прилици мађарским посредовањем. У словенским језицима реч се јавља од XII и XIII века. На српском подручју оружје је у спорадичној употреби од почетка XIV века, што је нашло одраза и у представама светих ратника у зидном сликарству. Под утицајем Турака сабља се све више шири у наоружању, поготову у XV веку.²⁶

Наведене чињенице о употреби и раширености овог оружја нису у нескладу с појавом властелина с придевом Сабља у последњим деценијама XIV века. Штавише, вероватно га је сам Радослав (или његов отац) завредео будући особен као врсни руковалац сабљом.

²³ Снимак код *Chrysochoidis*, Κατάλογος,, 257, πίν. 1. За све исправе у вези с поклоном Радослава Сабље, изузев најмлађе из 1419, начињени су преписи са овером солунског митрополита Гаврила, по свој прилици 1406. када су Светопављани затражили нову потврду од цара Јована VII након смрти Антонија Багаша и Радослава Сабље (cf. *ibid.* 2α, 3α, 4, 27α).

²⁴ *Ђ. Даничић*, Рјечник из књижевних старина српских, Београд 1863, s. v. Уп. и помен сабље у српском преводу из XV века *Источнога разума* Јована Дамаскина где су као пример полионимије наведени *мъчь*, *мъчиць*, *въѣдоуњь*, *сабала*, *коръда*, *ножь* (*E. Weiher*, Die Dialektik des Johannes von Damaskus in kirchenslavischer Übersetzung, Wiesbaden 1969). За овај и податак у наредној напомени дугујем захвалност академику Сими Ђирковићу.

²⁵ Помен у једној дубровачкој тужби из 1416: ...ensis turchus sive sabia (Државни архив у Дубровнику, Liber Maleficiorum 4, fol. 216). Неколико примера за обе варијанте прикупила је из дубровачке грађе *Д. Petrović*, *Dubrovačko оруђе у XIV веку*, Београд 1976, 36.

²⁶ О сабљи уп. *Г. Шкриванић*, Оружје у средњовековној Србији, Босни и Дубровнику, Београд 1957, 59–64; *Р. Skok*, *Етимолошки гледишник hrvatskoga или srpskoga jezika III*, Zagreb 1974, s. v. *sablja*; *Д. Petrović*, *nav. delo*, 35–37; Лексикон српског средњег века, приредили *С. Ђирковић* и *Р. Михаљчић*, Београд 1999, s. v. Сабља (*Н. Лемајућ*).

Djordje Bubalo

ΡΑΔΟΣΘΛΑΒΟΣ ΣΑΜΠΙΑΣ — RADOSLAV SABLJA

Several Greek documents from the Archives of the Athonite monastery of St. Paul contain information about Ῥαδοσθλάβος Σάμπιας, a Serbian nobleman at the service of the Byzantine Emperors Andronikos IV and John VII. Moreover, a certain *Sabyai* mentioned in a Turkish document from the same monastery reveal seemingly another reference to Radosthlabos Sampias. Although scholars are agreed on his Serbian origin, they have not shown any interest in the sense or etymology of the Radosthlabos' family name Σάμπιας / *Sabyai*. A clue to this problem can be found in a short Cyrillic note on the 15th century copy of the Andronikos IV charter issued to Radosthlabos in 1378. The note says: † ПРЪВИ ХРИСОВЪЛЪ РАДОСАВА САБЛЕ (The first chryssobul of Radosav the Sabre). Accordingly, the nickname or the family name of Radosthlabos was Sabre, a term for a heavy sword with a curved blade. The word occurs in Serbian sources in two similar forms (САВЛА and САБИА), and their Latin equivalents are *sabla* and *sabia*. Grounded in these facts, the explanation of the Greek transcription Σάμπιας is relatively simple — a group of letters μπ is used to replace ѡ, hence the word was pronounced as *sabias* or *sambias*. Turkish variant *Sabyai* is also derived directly from a Serbian matching term. It seems most likely that Radosthlabos (or his father) earned this nickname as a person who skilfully handled a sabre.